

Hrvatska kao useljenička zemlja

Janko Bekić

**Hrvatsko je društvo toliko prožeto
emigrantskom prošlošću da
gotovo uopće ne može zamisliti
obratan scenarij – Hrvatsku kao
useljeničku zemlju**

U našem kolektivnom sjećanju Hrvatska je iseljenička zemlja, siromašni rub Habsburškog Carstva i politički talac dviju Jugoslavija, iz koje su se ljudi stoljećima iseljavali "trbuhom za kruhom" u najudaljenije kutke svijeta, istodobno zadržavajući snažne veze sa zemljom svojih predaka. Hrvatsko je društvo toliko prožeto emigrantskom prošlošću, kako ekonomskom tako i političkom, da gotovo uopće ne može zamisliti obratan scenarij – Hrvatsku kao useljeničku zemlju. Naši se građani izvan turističke sezone još uvijek iščuđavaju strancima, svodeći ih na kupače koji u ljetnim mjesecima trebaju ostaviti što više novaca na našoj obali i potom se lijepo vratiti kući jer je "svakog gosta dva mjeseca dosta". Stranci su u očima Hrvata samo turisti, prolaznici i, što je najvažnije, potrošači. I sama pomisao da bi stranci u Hrvatskoj jednog dana mogli primati plaću i koristiti socijalne beneficije, velik broj hrvatskih građana ispunjava nevjericom, pa i užasom. Riječ je o povijesno uvjetovanu doživljaju stranaca, ali i o još nečemu – nedostatku empatije koji je vidljiv i na drugim primjerima. Tako je, recimo, domaćem stanovništvu za vrijeme Domovinskog rata bilo potpuno razumljivo i prihvatljivo da u zemlji budu strane mirovne snage, ali mu danas teško pada što hrvatski građani rade isti posao u Afganistanu ili negdje u Africi. Većini ništa nije sporno u tome što hrvatski iseljenici žive, rade, bogate se i napreduju u Njemačkoj, Australiji, Kanadi ili Čileu, ali se opire ekonomskoj migraciji u suprotnom smjeru. No ta će migracija nakon ulaska Hrvatske u Europsku Uniju postati stvarnost te je stoga vrlo važno pokrenuti raspravu o bliskoj budućnosti Hrvatske kao useljeničkog društva. Aktualni ministar gospo-

Janko Bekić, znanstveni novak u Institutu za međunarodne odnose u Zagrebu i polaznik doktorskog studija iz komparativne politike na Fakultetu političkih znanosti.
E-pošta: janko@imo.hr

darstva Radimir Čačić svojedobno je pokušao otvoriti tu temu navodeći Ukrajince kao najlakše uklopivu i stoga najpoželjniju uvozu radnu snagu, ali njegov istup nikoga nije pretjerao zainteresirao.

Osim tog obrata, Hrvatsku će zahvatiti još jedna značajna promjena. Nakon dva stoljeća intenzivnog bavljenja pitanjem "starih manjina" (Talijana, Mađara, Srba itd.), hrvatsko će se društvo, i to s velikim zakašnjenjem u odnosu prema Zapadnoj Europi, prvi put u povijesti naći sučelice "novim manjinama": ekonomskim imigrantima, izbjeglicama i tražiteljima azila iz ratom i previranjima zahvaćenoga južnoga i istočnog Mediterana.¹ Problemi povezani s tom vrstom migracije uvelike se razlikuju od problema svojstvenih odnosu države i "starih manjina". I dok "stare manjine" uglavnom nisu prijetnja koja može izazvati "kulturne aberacije", one mogu – ako su brojčano jake i ako imaju izravan teritorijalni kontakt sa svojom maticom – zaprijetiti državi politikom iredentizma ili separatizma. Hrvatska je takva iskustva imala s talijanskom manjinom do 1945. i srpskom manjinom do 1995. "Nove manjine" ne mogu pak voditi politiku koja bi ugrozila teritorijalnu cjelovitost države zbog zemljopisne udaljenosti njihovih matičnih domovina, ali mogu dovesti u pitanje same temelje na kojima je neko društvo sagrađeno, to jest njegovu kulturu. Taj problem nije bio ni približno toliko akutan u prvom valu ekonomskih migracija u Zapadnu Europu šezdesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeća, u valu u kojemu su masovno sudjelovali i Hrvati, i to zbog dva razloga: prvo, doseljenici su dolazili gotovo isključivo kao privremena radna

Nakon dva stoljeća intenzivnog bavljenja pitanjem "starih manjina" (Talijana, Mađara, Srba itd.), hrvatsko će se društvo prvi put u povijesti naći sučelice "novim manjinama": ekonomskim imigrantima, izbjeglicama i tražiteljima azila iz ratom i previranjima zahvaćenoga južnoga i istočnog Mediterana

snaga koja je bila nasušno potrebna ekonomijama poslijeratne Europe koje su se naglo razvijale; drugo, islamistički element je u razdoblju Hladnog rata bio zanemariv te su trvenja između gastarbajtera i domaćeg stanovništva bila vrlo niskog intenziteta. Danas je stanje potpuno drukčije. Velik broj migranata čine ilegalni useljenici koji rade na crno ili se bave raznim oblicima kriminala, te izbjeglice, prognanici i azilanti koji u europske države dolaze kako bi "spasili glavu", a ne kako bi radili. Također, u protekla dva desetljeća zabilježen je silovit trend islamizacije i radikalizacije muslimanskih društava, što se vrlo negativno odražava na međukulturni dijalog u useljeničkim društvima Zapadne Europe.

broj 12 - prosinac 2012.

Osim sve dubljega kulturnog jaza, ne smije se zanemariti ni još jedno neugodno pitanje – rasna netrpeljivost, to jest ksenofobija zasnovana na biološkim, a ne kulturnim zasadama. O tom se pitanju u hrvatskoj javnosti počelo razgovarati tek nedavno, a povod su bili rasistički ispadi navijačkih skupina usmjereni protiv tamnoputih nogometaša Hrvatske nogometne lige. Rasizam je u Hrvatskoj zasad latentna i marginalna pojava, svedena na verbalne napade na sportskim stadionima i neukusne šale u kafićima, te na sve prisutniji cyber rasizam, ali je opravdana bojazan da bi u skorijoj budućnosti mogao naći svog zastupnika i na političkoj pozornici. Zbog toga je neophodno pokrenuti javnu, ozbiljnu, argumentiranu i, povrh svega, znanstveno potkovanu javnu raspravu o jednome od najvećih izazova hrvatskog društva u 21. stoljeću.

Tri pristupa "novim manjinama"

U političkoj teoriji razlikuju se tri pristupa države pripadnicima "novih manjina". Još je uvijek najprošireniji multikulturalistički pristup, koji u posljednjih deset godina proživljava tešku intelektualnu i političku krizu. Kao plod postmodernističke filozofije, multikulturalizam odbacuje velike ideološke projekte 19. i 20. stoljeća i desnoga i lijevoga političkog predznaka, što znači da ga treba izdvojiti iz marksističkog tabora u koji se često, ali pogrešno, svrstava. Multikulturalizam zagovara kulturni relativizam prema kojemu su sve kulture jednako vrijedne pa nijedna viša instancija, dakle ni država, nema pravo utjecati na život skupine koji je organiziran u skladu s određenom kulturom. Filozof Neil Levy (2004:9) takav stav objašnjava na sljedeći način: "Relativizam nam uvijek naglašava da su neki od najneprihvatljivijih postupaka zapravo ispravni za neke ljude, te da, ako kritiziramo one koji ih vrše, zapravo im namećemo svoje standarde." Jedan je od glavnih prigovora takvom shvaćanju kulture da je pojedinac zatočen u skupinu u kojoj je došao na svijet, pri čemu se ponajprije misli na žene i LGBT osobe koje su često žrtve patrijarhalnih zajednica. Druga je zamjerka da takva praksa ima negativan socijalni ishod – getoizaciju gradova i atomizaciju društva koje postupno gubi sklad i solidarnost. Upravo je to najvidljivija mana useljeničkih društava u kojima nastaju etnički kvartovi s vlastitim pravilima života. Treći prigovor odnosi se na političku posljedicu takva radikalno permisivnog pristupa, to jest na jačanje krajnje desnice koja se hrani strahovima domicilnog stanovništva od stranaca. Zapadna Europa od bombaških napada u Madridu 2004. i Londonu 2005. bilježi rapidan rast ksenofobnih stranaka, a dugotrajna ekonomska kriza dodatno hrani animozitet prema imigranti. Upravo su iz tih strahova proizašli, primjerice, i teroristički napad Andersa Breivika na mladež Laburističke stranke u Norveškoj i ulazak neonacističke stranke Zlatna zora u grčki parlament. Manje ekstremni, ali zato politički važniji, bili su istupi njemačke kancelarke Angele Merkel, koja je 2010. proglasila propast multikulturalnog projekta, i bivšeg francuskog predsjednika Nicolasa Sarkozyja, koji je iste godine naredio deportaciju skupine rumunjskih Roma zbog njihova odbijanja da se trajno nasele i prijave boravak na stalnoj francuskoj adresi (*nota bene*, novi predsjednik François Hollande zadržao je istu politiku prema tzv. romskom pitanju).

Kako slabi pozicija multikulturalizma, tako jača pozicija pristupa koji zagovara integraciju, odnosno uklapanje "novih manjina" u većinsko društvo tako da pripadnici manjina nauče jezik, poštuju zakone i prihvate zajedničke vrijednosti društva. Taj pristup ne zahtijeva od pridošlica da se asimiliraju, to jest da potpuno napuste vlastitu kulturu, premda im je i ta opcija otvorena ako se za nju samostalno odluče. Riječ je o velikome intelektualnom *comebacku* politike za koju se devedesetih godina smatralo da je zauvijek otpremljena u ropotarnicu povijesti. Kada kancelarka Merkel govori o neuspjehu multikulturalnog modela, ona ni ne pomišlja na protjerivanje ili humano preseljenje turskih, arapskih, srpskih, bosanskih ili hrvatskih imigranata iz Njemačke, nego najavljuje novu (staru) paradigmu prema kojoj će doseljenici morati pokazati mnogo veću spremnost da se prilagode društvu koje im je omogućilo materijalno blagostanje i sigurnost. Ideja integracije konzistentna je s liberalnim političkim naukom jer na prvo mjesto stavlja prava pojedinaca, a ne skupina. Za razliku od multikulturalizma koji štiti posebnosti kulturnih skupina i kulturnu raznolikost, liberalni integracionizam emancipira jedinku dajući joj sva građanska, politička i socijalna prava koja uživaju starosjedioci. Time neizravno pridonosi kulturnoj jednoličnosti (monokulturi), potiskujući uvezene kulturne obrasce iz javne u privatnu sferu. Riječima britanskoga političkoga filozofa Briana Barryja (2006:147): "Liberalna načela ograničavaju moć grupa nad njihovim članovima". Taj pristup naglašava lojalnost temeljnim vrijednostima nekog društva, često istaknutima u nacionalnim ustavima, pa se o njemu sve otvorenije govori u sklopu ustavnog patriotizma.² Odatle proizlazi da se integracijski pristup nalazi na pola puta između multikulturalne anarhičnosti i općenite isključivosti na kojoj se zasniva treći pristup.

Prijetnja ilegalnog ulaska u Hrvatsku preko Jadrana mogla bi se pokazati toliko akutnom da bi slabo naseljeno i udaljeno Lastovo u skorijoj budućnosti moglo biti pretvoreno u hrvatsku inačicu talijanske Lampeduse

Ekskluzivistički pristup podrazumijeva otpor bilo kakvoj imigraciji u državu koju nastoji održati etnički što "čišćom". Etnička zajednica nije shvaćena samo kao zatvorena i samodostatna kulturna cjelina, nego i kao zajednica krvnih srodnika. Takav pristup nije oprečan samo multikulturalizmu nego i modelu koji zagovara integraciju ili asimilaciju doseljenika, a najčešće ga susrećemo među malim narodima koji su svoju državnost stekli disocijacijom od većih carstava, saveza i federacija. Ekskluzivistički je pristup povijesno uvjetovan jer su se mali narodi, poput hrvatskoga, u stoljećima izgradnje nacija morali suprotstavljati asimilacijskim nasrtajima većih i moćnijih hegemonijskih susjeda koji su ih nastojali usisati, nudeći im prednosti članstva

u modernim industrijaliziranim društvima s prvim naznakama demokratizacije. Mali su se narodi, neki više a neki manje uspješno, opirali zatvaranjem i izoliranjem, što je često bilo praćeno pristajanjem uz reakcionarne politike. Odatle, primjerice, bijes Marxa i Engelsa prema slavenskim narodima Habsburške Monarhije koji su odbili sudjelovati u mađarskoj građanskoj revoluciji 1848. izabравši stranu kontrarevolucionarnoga bečkog dvora. Upravo su obrambeni mehanizmi zatvaranja i izoliranja sačuvali opstojnost hrvatskog naroda kroz protekla dva stoljeća, ali su istodobno glavni krivci za današnju uskogrudnost i isključivost hrvatskog društva – tipična obilježja malih i "zakašnjelih" nacija.

Što činiti?

Je li moguće promijeniti hrvatsku nacionalnu paradigmu kako bi ona postala inkluzivnija? I ako je to moguće, koju alternativu valja prihvatiti: pluralističku, koja tvrdi da čovjek istodobno može imati više identiteta i nekoliko domovina, ili građansku, koja inzistira na kulturnoj adaptaciji i neupitnoj političkoj lojalnosti zemlji boravka? Ako se hrvatsko društvo trenutačno nalazi na krajnjem polu etničke isključivosti, što je izravna posljedica stoljetne borbe za osamostaljenje koja je kulminirala Domovinskim ratom, može se zaključiti da bi skok k multikulturalnom društvu i nesputanom pluralizmu bio prezahtjevan zadatak. Realnije je očekivati da bi se u Hrvatskoj, uz golemi napor države, u narednim desetljećima mogao postupno razviti građanski koncept nacije koji potencira republikanski osviješteno lojalnost svih građana Republici Hrvatskoj i njezinu političkom ustroju, "delegirajući" etničko podrijetlo u sferu privatnosti.

Jedan od ključnih poteza u tom smjeru svakako je konačno ukidanje posebnoga manjinskog predstavništva u Hrvatskom saboru. Uostalom, to predviđa i Ustavni sud čija je predsjednica Jasna Omejec u više navrata istaknula da je političko predstavništvo manjina u Hrvatskom saboru potrebno samo do onoga trenutka u kojemu više neće biti bojazni od političke marginalizacije nehrvata u najvišem predstavničkom tijelu Republike Hrvatske (Tatalović, 2010:178). Potpisivanjem ugovora o pristupanju Europskoj Uniji Hrvatska je dokazala da u njoj nema diskriminacije pripadnika manjina, čime njihovo posebno predstavništvo u zakonodavnom tijelu postaje anakrono i suvišno. Isto tako, valjalo bi ukinuti i predstavništvo dijaspore u Saboru. Hrvatska je jedna od samo 11 država na svijetu koje su uspostavile posebne oblike političkog predstavljanja dijaspore u nacionalnim parlamentima. Taj politički kuriozitet morao bi biti dokinut zajedno sa zastarjelim manjinskim predstavništvom kako bi se poslala jasna poruka da zastupnici u Hrvatskom saboru zastupaju hrvatske državljane sa stalnim boravištem u Republici Hrvatskoj, neovisno o njihovoj etničkoj, vjerskoj ili bilo kojoj drugoj pripadnosti.

Drugi veliki zadatak odnosi se na sigurnosnu politiku, odnosno na kontrolu kopnenih i posebno morskih granica naše zemlje. Ovogodišnji incident sa 66 muškaraca iz Somalije, Egipta, Sirije i Afganistana, čiji je brod početkom srpnja "zalutao" u hrvatske teritorijalne vode, pokazuje koliko je duga i razvedena obala istočnog Jadrana pogodna za ilegalan ulazak izbjeglica s Bliskog istoka i iz sjeverne Afrike. U diplomatskim i obavještaj-

nim krugovima čak kruži informacija da je spomenuti incident bio svojevrsan test kriminalnog miljea koji se bavi švercom ljudi da bi se izvidjelo kako se buduća članica Europske Unije nosi s ilegalnim ulaskom u zemlju morskim putem. Prijetnja ilegalnog ulaska u Hrvatsku preko Jadrana mogla bi se pokazati toliko akutnom da bi slabo naseljeno i udaljeno Lastovo u skorijoj budućnosti moglo biti pretvoreno u hrvatsku inačicu talijanske Lampeduse – otoka u Sredozemlju koji je pretvoren u prihvatni centar, što je eufemizam za logor u kojemu se zadržavaju ilegalni imigranti. Sigurnosna politika koja je djelotvorna u zaustavljanju ilegalnog prelaska granice i restriktivna u davanju azila jedno je od najboljih jamstava da u Hrvatskoj neće doći do jačanja ksenofobije. Naime, o načinu dolaska stranaca u neku zemlju uvelike ovisi kako će oni biti prihvaćeni. Mnogo je izglednije da će dobrodošlicu doživjeti osoba koja, kao potrebna radna snaga, pridonosi domaćoj ekonomiji i legalno boravi na teritoriju Hrvatske od osobe koja je ušla u zemlju bez dopunice, koja radi na crno ili se bavi kriminalom.

Treću zadaću treba "odraditi" obrazovni sustav koji bi u budućim naraštajima trebao graditi i usađivati građanski identitet koji će biti manje rodoljubno, a više domoljubno nastrojen kako bi se u zajednicu uključili svi koji žive ili će tek živjeti u Republici Hrvatskoj. To je najkonstruktivniji način na koji država može utjecati na svoje građane kako bi što lakše prihvatili doseljenike koji će, bez imalo sumnje, u većem broju nahrupiti na hrvatske granice nakon pristupanja naše zemlje Europskoj Uniji u srpnju 2013. Tako bi se, makar djelomice, spriječilo ponavljanje greška zapadnoeuropskih društava koja su politikom neograničene permisivnosti prema manjinskim zajednicama – pogotovo pre-

ma islamskom segmentu koji je u najjasnijem civilizacijskom sukobu s postulatima sekularizma – taj dio Europe pretvorili u novo "bure baruta".

Bilješke

- 1 Podrobnije objašnjenje pojmova "starih" i "novih manjina" vidi uvodu u knjigu *Multicultural Odysseys* kanadskoga političkog filozofa Willa Kymlicke.
- 2 Za početničko razumijevanje ustavnog patriotizma odličan je koncizan uradak *Constitutional Patriotism* njemačkog politologa Jana-Wenera Müllera.

Literatura

- Barry, B. (2006). *Kultura i jednakost. Egalitarna kritika multikulturalizma*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Kurelić, Z. (2005). S kulturnom revolucijom ili bez nje. *Politička misao*. (42) 4:17-24.
- Kymlicka, W. (2009). *Multicultural Odysseys. Navigating the New International Politics of Diversity*. Oxford: Oxford University Press.
- Levy, N. (2004). *Moralni relativizam*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Müller, J. (2007). *Constitutional Patriotism*. Princeton: Princeton University Press.
- Tatalović, S. (2010). *Globalna sigurnost i etnički sukobi*. Zagreb: Politička kultura. ■